

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دایره المعارف گیاهان دارویی ایران

(پژوهشکده گیاهان دارویی جهاد دانشگاهی)

نویسندگان :

دکتر شاهین آخوندزاده، دکتر رضا غفارزادگان، دکتر رضا حاجی آقایی، دکتر حسن فلاح حسینی،
دکتر سعید کیانبخت، دکتر شمسعلی رضازاده، دکتر فرحناز خلیقی سیگارودی، دکتر مجید قربانی نهوجی،
دکتر محمدرضا لبافی حسین آبادی، دکتر مریم اهوازی، دکتر مجتبی ضیائی، دکتر موسی خانی،
دکتر یوسف اجنی، دکتر عطاءالله بنکداران، دکتر مانک پسیان، مهندس بابک راشتنیا، دکتر سحر
شهنازی، دکتر امید لطف الهی شبستری، دکتر مریم مکی زاده، دکتر زهرا مهرناز مبشر حضور فرزائگان،
میترا تقی زاده

زیر نظر:

دکتر شاهین آخوندزاده

انتشارات جهاد دانشگاهی

۱۳۹۹

عنوان و نام پدیدآور	: دایره‌المعارف گیاهان دارویی ایران / زیر نظر شاهین آخوندزاده؛ نویسندگان شاهین آخوندزاده ... [و دیگران]؛ به سفارش پژوهشکده گیاهان دارویی جهاد دانشگاهی.
مشخصات نشر	: تهران : جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات ، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۵ ص.
شابک	: 9786004601528
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: نویسندگان: شاهین آخوندزاده، رضا غفارزادگان، رضا حاجی آقایی، حسن فلاح‌حسینی، سعید کیانیخت، شمسعلی رضازاده، فرحناز خلیقی سیگارودی، مجید قربانی نهوجی و ...
موضوع	: گیاهان دارویی - ایران
موضوع	: Medicinal plants - Iran
شناسه افزوده	: آخوندزاده، شاهین، ۱۳۴۷ -
شناسه افزوده	: جهاد دانشگاهی. پژوهشکده گیاهان دارویی
رده بندی کنگره	: RS164/2د ۱۳۹۷
رده بندی دیویی	: ۶۱۵/۳۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۲۷۵۳۷

ناشر: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

(به سفارش پژوهشکده گیاهان دارویی جهاد دانشگاهی)

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناظر چاپ: محمد طالب

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان فخر رازی، خیابان شهدای ژاندارمری، پلاک ۷۲

تلفن: ۶۶۹۵۲۹۴۸

نشانی فروشگاه و نمایشگاه دائمی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین فلسطین و چهار راه ولیعصر (عج)

جنب موسسه نمایشگاه‌های فرهنگی ایران   تلفن: ۶-۶۶۴۸۷۶۲۵

نشانی دفتر پژوهشکده گیاهان دارویی (تهران): تهران، میدان انقلاب اسلامی، خیابان جمالزاده شمالی،

خیابان فرصت غربی، پلاک ۴۳، واحد ۶   تلفن: ۶۶۵۶۱۰۵۰

پایگاه اطلاع رسانی پژوهشکده گیاهان دارویی: www.imp.ac.ir   پست الکترونیک: info@imp.ac.ir

پایگاه اطلاع رسانی: www.isba.ir   پست الکترونیک: info@isba.ir   فروشگاه اینترنتی: www.jdbook.ir

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۰۱۵۲-۸

ISBN: 978-600-460152-8

قیمت: ۲۹۸,۰۰۰ تومان

به نام خدا

گیاهان از همان آغاز تمدن بشری، در درمان‌های دارویی بکار برده می‌شدند. بعضی از مشتقات آنان مانند آسپرین، رزپین و گلیکوزیدهای قلبی نقاط اتکای اصلی در دارو درمانی بوده‌اند.

علاوه بر ارزش خوراکی، مصارف دارویی گیاهان نیز همواره مدنظر قرار می‌گرفت. امروزه داروهای گیاهی سهم بزرگی از فرآورده‌های دارویی تجارتي ساخته شده را به خود اختصاص داده‌اند که برای مثال می‌توان افدرین از گیاه افدر، دیژیتوکسین از گل انگشتانه، سالیسین از درخت بید و رزپین از گل مار را نام برد. کشف اخیر داروی ضدسرطان، Paclitaxel از گیاه سرخدار بر نقش گیاهان به عنوان یک منبع جاودانه برای طب مدرن تأکید مضاعفی می‌باشد.

اگرچه با توسعه صنایع دارویی در اوایل قرن بیستم، داروهای گیاهی تا حد زیادی اعتبار و ارزش خود را نسبت به داروهای جدید صناعی در بین اطباء از دست دادند، در دهه اخیر اقبال دوباره‌ای برای مصارف داروها و فرآورده‌های گیاهی - طبیعی بوجود آمده است.

امپراطوری ایران از گذشته دور به لحاظ معرفی اطباء و داروسازان حاذق در دنیا معروفیت جهانی داشته که در رأس این برجستگان جاودانه طب بدون شک ابوعلی سینا، رازی، فارابی و روزه حکیم و... قرار دارند. متأسفانه علیرغم فلور متنوع گیاهی ایران و آثار بجا مانده از حکمای نامبرده هنوز نتوانسته‌ایم گیاهان دارویی موجود در ایران را بصورت کاملاً علمی و مستند به طب مدرن معرفی نمائیم. علاوه بر این بخش عمده‌ای از مشکلات بیماران و پزشکان داشتن اطلاعات علمی اندک درباره داروهای گیاهی می‌باشد. کسانی که علاقمند به کسب اطلاعات معتبر در مورد مصارف درمانی و یا مضرات احتمالی درمان‌های گیاهی می‌باشند مجبور هستند این اطلاعات را از کتب و جزواتی بدست آورند که بیشتر آنها بر پایه اطلاعات صرفاً سنتی و غیرعلمی نگاشته شده‌اند. برای بسیاری از اطباء این سؤال مطرح می‌باشد که چرا ایمنی و کارایی داروهای گیاهی هیچوقت مانند یک داروی شیمیایی مشخص و معین نمی‌گردد. آیا نباید استاندارد مشابه داروهای صناعی برای داروهای گیاهی نیز در نظر گرفت؟

کتاب حاضر حاصل تلاش گروهی از متخصصین رشته‌های گیاه‌شناسی، کشاورزی، داروسازی و پزشکی می‌باشد و سعی شده است در شکل یک دایره‌المعارف، اطلاعات مستند و علمی ۱۳۵ گیاه را در بخش‌های گیاه‌شناسی، کشاورزی، داروسازی و پزشکی عرضه نماید. با توجه به پویا بودن علم سیستماتیک گیاهی و تغییراتی که مستمراً در جایگاه رده بندی گیاهان دارویی اتفاق می‌افتد، لذا در تدوین این کتاب برای توضیح بهتر، اسامی مترادف گیاه (Synonyms) اشاره شده است. همچنین تیره‌ای که گیاه قبلاً و امروزه در آن دسته بندی شده است به ترتیب با واژه (قبلی=Per) و (فعلی=Rec) مشخص شده است.

امید است که نوشتار حاضر مقبول نظر متخصصین و محققین این مرز و بوم واقع گردیده و این تلاش ناچیز، گامی هر چند اندک در جهت اطلاع رسانی بهینه و به روز علم گیاه درمانی نوین به حساب آید. در پایان از اساتید معظم تقاضا دارد چنانچه ایرادی را در مفاهیم این نگارش ملاحظه فرموده مراتب را جهت اصلاح و غنای چاپ‌های بعدی به نشانی مولفین ارائه فرمایند.

گروه نویسندگان

فهرست

۱.....	بخش اول شرح گیاهان.....
۲.....	صمغ عربی.....
۴.....	بومادران، بومادران هزار برگ.....
۶.....	اگیر ترکی.....
۸.....	پرسیاوشان.....
۱۰.....	شاه بلوط هندی.....
۱۲.....	غافث.....
۱۴.....	ختمی.....
۱۶.....	ترنجبین.....
۱۸.....	سیر.....
۲۱.....	صبر زرد طبی.....
۲۴.....	ختمی، خطمی.....
۲۶.....	قدومه.....
۲۸.....	شوید.....
۳۱.....	کرفس.....
۳۴.....	بابا آدم.....
۳۶.....	افسنطین.....
۳۸.....	ترخون.....
۴۰.....	گز خوانسار.....
۴۲.....	گون.....
۴۴.....	شابیزک.....
۴۶.....	جو دو سر، یولاف.....
۴۸.....	زرشک.....
۵۱.....	گل گاوزبان اروپایی.....
۵۳.....	کلزا.....
۵۵.....	زیره ایرانی.....
۵۷.....	همیشه بهار.....
۶۰.....	کیسه کشیش.....
۶۲.....	لفل قرمز.....
۶۴.....	گلرنگ.....
۶۷.....	زیره سیاه اروپایی.....
۶۹.....	فلوس.....

۷۱	سنا
۷۳	بابونه
۷۵	کاسنی
۷۹	درخت کافور
۸۱	دارچین
۸۴	نارنج
۸۷	سپستان
۸۹	گشنیز
۹۱	شیرخشت سکه‌ای
۹۳	زالزالک، ولیک
۹۶	زعفران
۹۸	زیره سبز
۱۰۰	به
۱۰۲	کنگر فرنگی
۱۰۴	تاتوره
۱۰۶	خاکشیر ایرانی
۱۰۸	بادرنجبویه
۱۱۰	شکر تیغال نیش دار
۱۱۲	گل گاوزبان ایرانی
۱۱۵	سنجد
۱۱۷	هل
۱۱۹	چمن گندمی رونده
۱۲۱	دم اسب
۱۲۴	اکالیپتوس
۱۲۷	آنقوزه
۱۲۹	باریجه
۱۳۳	رازیانه
۱۳۷	سیاه توسه
۱۳۹	شاه‌تره
۱۴۱	بی تی راخ
۱۴۳	ژینکو
۱۴۵	شیرین بیان
۱۵۰	پنبه معمولی

۱۵۲	گلپر
۱۵۵	رازک
۱۵۸	گل راعی
۱۶۱	زوفا
۱۶۳	اورس
۱۶۵	گزنه سا، گزنه سفید
۱۶۷	برگ بو
۱۶۹	اسطوخودوس
۱۷۲	حنا
۱۷۴	بزرک
۱۷۷	پنیرک
۱۸۰	بابونه آلمانی
۱۸۲	یونجه
۱۸۴	فرنجمشک
۱۸۶	نعناع، نعناع فلفلی
۱۸۹	پونه معطر
۱۹۱	پونه سنبله‌ای
۱۹۳	مورد
۱۹۵	سنبل الطیب، والرین هندی
۱۹۷	علف چشمه
۱۹۹	سیاه دانه
۲۰۱	ریحان
۲۰۳	زیتون
۲۰۵	مرزنجوش
۲۰۷	گل ساعتی
۲۰۹	انجبار
۲۱۱	جعفری
۲۱۳	انیسون
۲۱۵	اسفرزه
۲۱۷	بارهنگ
۲۱۹	بارهنگ تخم مرغی
۲۲۱	خرفه
۲۲۳	انار

۲۲۵	ریوند چینی
۲۲۷	کرچک
۲۲۹	گل محمدی
۲۳۱	نسترن وحشی
۲۳۳	رزماری
۲۳۵	سداب
۲۳۷	فوکا
۲۳۹	بید
۲۴۱	مریم گلی دارویی
۲۴۳	مرزه
۲۴۵	کنجد
۲۴۷	خار مریم
۲۵۰	اسفناج
۲۵۲	بابونه گاوی
۲۵۴	سرخدار
۲۵۶	هلیله
۲۵۸	مریم نخودی بوته‌ای
۲۶۰	آویشن واقعی
۲۶۲	آویشن باغی
۲۶۵	زیرفون
۲۶۷	زنیان
۲۶۹	خارخاسک
۲۷۱	شنبلیله
۲۷۳	پای خر
۲۷۵	گزنه دو پایه
۲۷۷	قره قاط
۲۸۰	سنبل الطیب
۲۸۴	گل ماهور اروپایی
۲۸۶	شاه پسند
۲۸۸	بنفشه
۲۹۰	بنفشه سه رنگ
۲۹۲	دارواش
۲۹۵	درخت پاکدامنی

۲۹۷	آویشن شیرازی
۲۹۹	ذرت
۳۰۱	زنجبیل
۳۰۳	عناب
۳۰۶	کنار
۳۰۸	تصاویر گیاهان
۳۳۶	بخش دوم روش تهیه فرآورده‌های گیاهی

فهرست اسامی علمی گیاهان

<i>Acacia nilotica</i> (L.) Delile	2
<i>Achillea millefolium</i> L.	4
<i>Acorus calamus</i> L.	6
<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	8
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	10
<i>Agrimonia eupatoria</i> L.	12
<i>Alcea rosea</i> L.	14
<i>Alhagi maurorum</i> Medik.	16
<i>Allium sativum</i> L.	18
<i>Aloe vera</i> (L.) Burm. f.	21
<i>Althaea officinalis</i> L.	24
<i>Alyssum alyssoides</i> (L.) L.	26
<i>Anethum graveolens</i> L.	28
<i>Apium graveolens</i> L.	31
<i>Arctium lappa</i> L.	34
<i>Artemisia absinthium</i> L.	36
<i>Artemisia dracunculus</i> L.	38
<i>Astracantha adscendens</i> (Boiss. & Hausskn.) Podlech	40
<i>Astragalus</i> spp.	42
<i>Atropa belladonna</i> L.	44
<i>Avena sativa</i> L.	46
<i>Berberis vulgaris</i> L.	48
<i>Borago officinalis</i> L.	51
<i>Brassica napus</i> L.	53
<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B. Fedtsch.	55
<i>Calendula officinalis</i> L.	57
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	60
<i>Capsicum annuum</i> L.	62
<i>Carthamus tinctorius</i> L.	64
<i>Carum carvi</i> L.	67
<i>Cassia fistula</i> L.	69
<i>Cassia</i> spp.	71
<i>Chamaemelum nobile</i> (L.) All.	73
<i>Cichorium intybus</i> L.	75
<i>Cinnamomum camphora</i> (L.) J. Presl	79
<i>Cinnamomum verum</i> J. Presl	81

<i>Citrus × aurantium</i> L.	84
<i>Cordia myxa</i> L.	87
<i>Coriandrum sativum</i> L.	89
<i>Cotoneaster nummularioides</i> Pojark.	91
<i>Crataegus</i> spp.	93
<i>Crocus sativus</i> L.	96
<i>Cuminum cyminum</i> L.	98
<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	100
<i>Cynara scolymus</i> L.	102
<i>Datura stramonium</i> L.	104
<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl.	106
<i>Dracocephalum moldavica</i> L.	108
<i>Echinops pungens</i> Trautv.	110
<i>Echium amoenum</i> Fisch. & C. A. Mey.	112
<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	115
<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton.	117
<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	119
<i>Equisetum arvense</i> L.	121
<i>Eucalyptus</i> spp.	124
<i>Ferula assa-foetida</i> L.	127
<i>Ferula gummosa</i> Boiss.	129
<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	133
<i>Frangula alnus</i> Mill.	137
<i>Fumaria parviflora</i> Lam.	139
<i>Galium aparine</i> L.	141
<i>Ginkgo biloba</i> L.	143
<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	145
<i>Gossypium herbaceum</i> L.	150
<i>Heracleum persicum</i> Desf. ex Fisch., C. A. Mey. & Avé-Lall.	152
<i>Humulus lupulus</i> L.	155
<i>Hypericum perforatum</i> L.	158
<i>Hyssopus officinalis</i> L.	161
<i>Juniperus communis</i> L.	163
<i>Lamium album</i> L.	165
<i>Laurus nobilis</i> L.	167
<i>Lavandula angustifolia</i> Mill.	169
<i>Lawsonia inermis</i> L.	172
<i>Linum usitatissimum</i> L.	174
<i>Malva sylvestris</i> L.	177
<i>Matricaria chamomilla</i> L.	180
<i>Medicago sativa</i> L.	182
<i>Melissa officinalis</i> L.	184
<i>Mentha × piperita</i> L.	186
<i>Mentha pulegium</i> L.	189
<i>Mentha spicata</i> L.	191
<i>Myrtus communis</i> L.	193
<i>Nardostachys jatamansi</i> (D. Don) DC.	195
<i>Nasturtium officinale</i> R. Br.	197
<i>Nigella sativa</i> L.	199
<i>Ocimum basilicum</i> L.	201

<i>Olea europaea</i> L.	203
<i>Origanum vulgare</i> L.	205
<i>Passiflora caerulea</i> L.	207
<i>Persicaria bistorta</i> (L.) Samp.	209
<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) Fuss	211
<i>Pimpinella anisum</i> L.	213
<i>Plantago indica</i> L.	215
<i>Plantago major</i> L.	217
<i>Plantago ovata</i> Forssk.	219
<i>Portulaca oleracea</i> L.	221
<i>Punica granatum</i> L.	223
<i>Rheum palmatum</i> L.	225
<i>Ricinus communis</i> L.	227
<i>Rosa × damascena</i> Herrm.	229
<i>Rosa canina</i> L.	231
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	233
<i>Ruta graveolens</i> L.	235
<i>Salix excelsa</i> S. G. Gmel.	237
<i>Salix</i> spp.	239
<i>Salvia officinalis</i> L.	241
<i>Satureja hortensis</i> L.	243
<i>Sesamum indicum</i> L.	245
<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	247
<i>Spinacia oleracea</i> L.	250
<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip.	252
<i>Taxus baccata</i> L.	254
<i>Terminalia chebula</i> L.	256
<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	258
<i>Thymus serpyllum</i> L.	260
<i>Thymus vulgaris</i> L.	262
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	265
<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	267
<i>Tribulus terrestris</i> L.	269
<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	271
<i>Tussilago farfara</i> L.	273
<i>Urtica dioica</i> L.	275
<i>Vaccinium arctostaphylos</i> L.	277
<i>Valeriana officinalis</i> L.	280
<i>Verbascum thapsus</i> L.	284
<i>Verbena officinalis</i> L.	286
<i>Viola odorata</i> L.	288
<i>Viola tricolor</i> L.	290
<i>Viscum album</i> L.	292
<i>Vitex agnus-castus</i> L.	295
<i>Zataria multiflora</i> Boiss.	297
<i>Zea mays</i> L.	299
<i>Zingiber officinale</i> Rosc.	301
<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	303
<i>Ziziphus spina-christi</i> (L.) Desf.	306